

Nemzedékproblémák egy mezőváros társadalmában.*

A NEMZEDÉKEK TÁRSADALMI KÉRDÉSE nem azonos a történelmi problémával. Történeti szemlélet a nemzedékek egymásután következésére függeszti szemét, és számára a nemzedékek az időfolyásának egy-egy szakaszát: korszakot jelentenek, ellenben társadalmi szemlélet hasonló, vagy szabályosan különböző magatartásoknak a csoportját, társadalmi egységeket lát a nemzedékek szemellátható korcsoportjaiban. A nemzedékek, mint társadalmi egységek két vonatkozásban válnak aktuálissá a társadalomrajz számára. Egyfelől a történeti rendben egymásra következő nemzedékek a társadalom struktúraváltozásainak társadalomtörténeti kérdéseit vetik fel, másfelől pedig az adott időben egymás mellett álló nemzedékek, egymástól való különbözésükben, vagy éppen egymással való szembenállásukban egy különleges struktúrális problémát tárnak fel. A társadalomtörténeti kérdés történeti volta mellett is lényegesen különbözik az általános történelem nemzedék-korszak problémájától. Társadalmi szemlélet időben is a struktúra formáit, változásait kutatja, ezért a jelen társadalom tényeinek felderítésére rögzített szempontú társadalomrajznak is vissza-vissza kell tekinteni a megelőző alakulatokra, viszont általános történeti szemlélet kíváncsian az időben előállott változásokat, a történet egész arculatának módosulásait vizsgálja a nemzedékek korszak keretein belül is. Kizárólag társadalmi probléma már az időben egymás mellett álló nemzedékek viszonyainak taglalása, különösképpen pedig az egymást felváltó nemzedékek csoporttharcai.

Társadalomrajzi szemlélet előtt rendre felsorakoznak egy-egy társadalmi osztály és egyéb csoportjainak belső szerkezeti kérdései és nemzedékharcai, mindent összevéve pedig feltárul az illető társadalom időbeli, korcsoportok szerint való szerkezete.

A MAKÓI TÁRSADALOM NEMZEDÉKVISZONYAIT a XIX. század közpének nagyhatású változásai határozták meg. Egyidőben történt (1860—70.) az úrbér-váltság, a legelők felosztása, a kiviteli termelés megindulása (hagyma) a kapitalista termelési rend kifejlődésének beköszöntje. Mindezen okok együttesen azt eredményezték, hogy a hatvanas években felnövő korcsoport egységes és az előző korosztálytól különböző funkciószerepet betöltő társadalmi cso-

* Részlet a szerzőnek a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma kiadásában „Makó társadalomrajza” címen megjelenő munkájából.

porttá, nemzedékké alakult. Az 1860-as esztendőök az a nemzedék-határ, amelytől Makó újabbkori fejlődésének nemzedékeit számítani lehet. A hatvanas években induló generáció tette meg a falusi kerektekből való kiemelkedésnek első határozott lépését, ezért első nemzedék a város újabbkori fejlődésében. Mindhárom rend és osztály utódjai nemzedékteremtő gyökeres átalakuláson mentek keresztül. A nemesség kisdied csoportja a kiegyezéssel indult el polgáribb fejlődésének útján, a polgárság ekkor kezdett egyáltalán kialakulni és a parasztság ez időben tette meg felemelkedésének első lépését. Az első nemzedék idejében a város erőteljes és zavartalan előhaladást tett. A századvég jubileumi ünnepei ennek a nemzedéknek voltak önelégült zárőünnepei.

Az új század új nemzedéket indított el az elsőnek az utain. Alig észrevehető átmenettel váltja fel Makón mindhárom osztály második nemzedéke az első. Az elsőnek fejlődés irányában a második lépést tette meg a második generáció. A nemesség dezsentrivé polgárosodott, a polgárság pedig erőteljesen gyarapodott és a parasztság a gazdasági lehetőségek birtokában a felemelkedésnek hosszú és nehéz útjára lépett rá. A városnak „boldog békevilág” korát érte ez a nemzedék az első évtizedében és azt hitte, hogy minden a legjobb úton van. Ám a háború és az összeomlás volt ennek a generációnak a legnagyobb élménye és a háború az, amely kiterjedését is megszabta. Minden háborút ért egyén ehhez a generációhoz tartozik. A mai vezetők nagyrészt még ennek a nemzedéknek a tagjai.

A háború utáni generáció azokkal a fiatalokkal indult, akik még gyermekfővel érték meg a háborút, meg az összeomlást és a háború utáni újfajta békevilágban lettek emberekké. Az 1930. esztendő vehető a harmadik nemzedék szereplésének határául. Azóta tőnnek fel e generációnak tagjai a társadalmi élet különböző frontjain és egyre sokasodnak. Ez a nemzedék már a két előző által megfutott fejlődésnek minden következményét igéri. A nemesség és a dzsentriv utódai minden ízükben a polgárság elitjei igyekeznek lenni, a parasztság fiataljai nagyrésztben polgári ideálokat követnek és a polgárság egyetemes mindent magába foglaló nagy osztállyá szélesedésnek az útján haladnak.

AZ ELSŐ NEMZEDÉK arculata immár a történelemé, azonban alapja lévén a következő generációnak, a jelen társadalomrajza nem lenne teljes jellemző vonásainak felidézése nélkül.

A nemesség első nemzedéke az egyetlen nemzedékes csoport, amely az előzőkhöz képest lefelé hajló vonalat mutat. A reformkor nagy nemzedékének és előző számos értéktermelő generációnak az utóda semmit nem fogott fel az előálló új helyzet kényszerűségeiből és egyetlen erőteljes akcióval sem nyúlt bele a társadalom alakításába. Bizonyos szűk körre szorítkozó vezetőszerépéhez görcsösen ragaszkodva a társadalmi élet mindegyre jelentékenyebb új területein

egyetlen kezdeményező és irányító lépést sem volt képes tenni. A gazdasági élet nagyvonalú föllendülése inkább ellenére, vagy teljes közönye mellett történt, semmint közreműködésével. Egyedüli tette volt e generációnak az Arad—Csanádi vasút megalkotása. A tanyák kialakulását pl. ma alig fölfogható meg nem értéssel nézte a nemesség. Bonyhád megyefőnök 1854-ben közbiztonsági szempontból el akarta pusztíttatni a tanyákat, mint a betyárok menedékhelyét. A birtok- és települési viszonyok mellett egyedül lehetséges és sok tekintetben páratlan megoldást, a tanyarendszert, egészében a parasztság fejlesztette ki. Vagy továbbmenve a világhírűvé vált hagymakultúrát a termelésben és a belföldi értékesítésben a parasztság, kivételében pedig a zsidóság teremtette meg. Egyedül a református eklézsia lelkipásztora, Szirbik Miklós ismerte fel a hagymatermelés jelentőségét és szorgalmasan bízta híveit termelésére, ő azonban a nagy reformnemzedéknek volt még a tagja. Legfőbb jellemzője a makói nemesség első generációjának: a rendi elzárkózás további fenntartása és a társadalmi funkciók egy részére, a politika irányításra és közigazgatási vezetésre való szorítkozás. Mind a gazdasági, mind a kulturális termelésből csaknem teljesen kimaradt ez a generáció.

A polgárság első nemzedéke egy a polgárság kialakulásával. Akkor a kialakulás idején kicsiny számú és a többi osztályokhoz képest jelentéktelen volt ez a réteg. Az első nemzedék nem érkezett arra, hogy egy jellegzetes polgári kultúrát honosítson meg Makón. Minden energiáját a feltáruló gazdasági lehetőségek kötötték le. A romantika és a biedermeier korszakai kiestek Makó fejlődéséből.

Az első polgári nemzedék tagjainak tekinthetők a mai polgári zsidó családok ősei. A zsidóság első nemzedéke kizárólagosan a gazdasági érvényesülés kiharcolására vetette magát, kizárólagosabban, mint a magyar polgárság.

A hagymakereskedelemnek, malomiparnak, és minden nagy ipari és kereskedői vállalkozásnak ez a nemzedék vetette meg az alapját. A polgári öntudatnak egyetlen határozott eleme volt: a vagyonosság tudata. Ez a tudat hiányzott a polgárságnak másik eleméből a kulturális termelés polgárságából. Nem a polgári öntudat, hanem a nemességhez való szigorú alkalmazkodás volt az első intellektuális polgárnemzedéknek szembeötlő jellemvonása. Az első polgári nemzedék nem ismert soraiban földművelő parasztot, az első parasztgeneráció még zárt csoportban haladt a polgári felemelkedés felé.

A nemességnek és a polgárságnak első nemzedékei is gyökeres és nagyhatású átalakulást mutatnak a megelőző generációkkal szemben, azonban a város struktúrájára későbbi következményeiben legnagyobb hatású volt a parasztság nemzedékváltása. Az első paraszt-nemzedék még magának az osztálynak struktúrális és funkcionális tényeiben nem változott, de annál inkább változott a feltételekben. Az embereket és javakat termelő szerep tökéletes betanultságával

indult az új korszak küzdelmeibe a parasztság, holott a jogi és gazdasági feltételek egészen mások voltak, mint a rendi időben. Az eltolódás azt eredményezte, hogy a megelőző szinthez képest óriási emelkedést tett a parasztság. A gazdasági megerősödés tényei Makón kivált szembeszökőek. Az első nemzedék telkes gazdája és zsellérei egyaránt a szükségleteiben és igényeiben túlmenő ellátottság állapotába jutottak. Ez a nemzedék teremtette meg a tanyarendszer mai alakját, a szántóföldi termelés általános bevezetését és a hagyma és zöldségtermelés kertészeti kultúrájának alapjait, nem különben az állattenyésztés fejlettebb formáit. A hagymatermelés elsősorban a zsellérek termelési ága volt, kiváló jövedelmezősége a zsellérséget emelte ki a proletár szintről, csaknem olyan nivóra, mint a telkes gazdáké. A parasztság első nemzedékének osztályhatárai még mit sem változtak, azonban a társadalmi szerephez és a hagyományos életszinthez képest, rendkívüli és fölösleges gazdasági erői határváltozásoknak a bekövetkeztét ígérték a következő generációra.

A MÁSODIK NEMZEDÉK a nemesség további szerepcsökkenését és a két feltörő osztály további gyarapodását eredményezte.

A nemesség második generációja tömegében teljes mértékben az első utain haladt, a növekedő jelentőségű gazdasági és kulturális termelés fejlődő ágaival szemben továbbra is fenntartja elzárkózottságát, és teljes értetlenséggel szemléli a parasztság emelkedését, azonban két egyéniséget fel tud mutatni ez a nemzedék, akik értették a sorsot, amely felemelte őket. Justh Gyula és Návay Lajos voltak az egyre süllyedő második generáció kiemelkedő egyéniségei. Justh Gyula „a bomlott korszak nagy bomlasztója” volt az egyetlen nemcsak a makói, hanem az egész magyar nemesség politikusai közül, aki a Kossuth-párt függetlenségi harcaiban egyúttal az alföldi parasztság felemelkedésének a harcait harcolta. A makói parasztság hosszú időn keresztül méltónak is bizonyult hozzá. Návay Lajos pedig Csanád megyének hosszú időn keresztül alispánja, nemcsak a felső birtokos parasztrétegek sorsát, hanem a földmunkásokat is tökéletesen felismerte. Több tanulmányában ad hangot a reformok sürgős szükségének és egyike azon keveseknek, akik a politikai és közigazgatási vezetést alkalmazni tudták a fejlődő élet változásaihoz. A sors szomorú kitüntetése, hogy éppen őt érte a mártírság nemzedéktársai közül. A kulturális és gazdasági termelés nem ismert Justh Gyulát és Návay Lajost. A francia származású D'Orsay Olivér gróf volt az egyedüli, aki a lótenyésztés mezőhegyesi és makói megszervezésével Justhék politikai tettehez fogható gazdasági teljesítményt produkált.

A polgárság második nemzedéke viszont annál inkább a gazdasági és kulturális termelés frontjain verekedte ki az irányítás szerepét. Az előzője által teremtett gazdasági alapokon már tényezője lesz a város társadalmának ez a generáció és gazdasági erői gyarapítása mellett már különleges polgári kultúrtelejesítményeket is

nyujt. A zsidóság is második nemzedékében olvadt bele egyrészében az egységes polgári osztályba és az apák kizárólagos gazdasági törekvéseinek eredményére támaszkodva a fiakat már kulturális és politikai törekvések mozgatják. Számos ügyvédet, orvost és tanárt nevel a zsidóság, de épp így a nem zsidó polgárság is ebben a generációban.

A polgárság térfoglalása minden ponton szembetűnő. A város legnagyobb politikai pártjának, a Kossuth-pártnak a vezetői a zsidó és nem zsidó polgárság igen képzett európai nivójú élcsoportjából kerülnek ki és eképpen vezetői lesznek a parasztság nagy tömegének. A gimnázium tanári kara és a városi közigazgatás a polgári szellem fellegetvői. A radikálisabbak közt állandó olvasói vannak a Nyugatnak és a Huszadik Századnak és mikor Juhász Gyula a makói gimnáziumban tanított, méltó baráti körre talált a városban.

A háborús élmény nem változtatott a nemzedék arculatán, csak mélyebbre véste meglevő vonásait és az ellenforradalom levegőjében a konzervatív nemesi világképhez vitte közelebb szemléletét. Az irredentát ez az osztály éltette a dzsentrí mellett és szorgalmas fogyasztója lett az ellenforradalom és a revíziós mozgalom sajtótermékeinek: Napkeletnek, Pesti Hirlapnak, nemkülönben az Új Időknek és a Színházi Életnek. A radikálisabb rész természetszerűen visszaszorult egykevésbé, de a parasztsággal való szoros kapcsolatát és a politikai vezetést továbbra is megtartotta egészen a legutóbbi időkig.

A második polgári generációnak néhány reprezentatív man-je túlnő a város határain. Az iparosság vezető egyénisége országos iparos vezér is és pályája a lojalisan törekvő, fölfelé tökéletesen alkalmazkodó iparos-polgári törekvést képviseli. A parasztság erőteljes polgárosodásának bizonyossága, hogy a polgárság reprezentatív egyéniségei közül több paraszt eredetű. A kisczarda felsőházi tag a lojalisan fölfelé törekvők képviselője, viszont az ellenzéki párt országos alelnöke a népi ellenzék képviselője. Az intellektuális polgárság reprezentatív man-je a szervező és vezető ügyvéd, aki a társadalmi élet minden frontján tevékenykedik és egy azon kevesek közül, akik Szibrik Miklós útján a hagyomány-kultúra fejlesztésének elősegítésén közreműködnek.

A polgárság második nemzedékbeli kifejlése és a polgári öntudat kialakulása megteremtette az ellenkező pólust is, a proletáriátust. Proletár gazdasági helyzet és társadalmi alárendeltség azelőtt is volt Makón, minden időben, azonban osztálytudatos munkás-ság csak a polgárság teljes kifejlésével állott elő. Mezővárosi társadalmat szemlélve, tökéletesen egy osztályminőségnek tűnik fel polgárság és proletáriátus, csak a fokozati különbség az, ami annyira elválasztja a kettőt egymástól. A második polgári nemzedékkel együtt jutott társadalmi szintre a város fejlődésében második, de osztályöntudatában első proletár nemzedék. Munkásotthont, Munkás-pártot ez a generáció teremtett.

A második nemzedék parasztsága az előző generáció gazdasági erőgyűjtés munkájának a folytatása mellett már a társadalmi emancipálódásnak kezdő lépését tette meg. Ez a nemzedék az, amelyben a parasztvilágkép: a világszemlélet primitív zártsága és a társadalmi szerep lojális és belenyugvó elfogadása megrendült. A társadalmi élet minden frontján új helyzet áll elő. Az addig egységes és zárt osztály határai meglazultak és a parasztság különböző rétegei különbözőképpen polgáriasodtak. A vagyonosabbak egy része már ebben a nemzedékben polgári szintre futott és betagolódott a polgárság egységesedő osztályába. A kisebb birtokúak közül szintén számosan kimozdultak előbbeni állapotukból és a kisgazdák félpolgári szintjére kerültek. A földtelenek jórésze a hagyománytermelés révén a kisgazdákéhoz teljesen hasonló átalakulást tett, egy részük pedig osztálytudatos proletárrá fejlődött és csak egy kisebb rész maradt továbbra is a parasztszellér zárt világában. A második generáció parasztsága a város társadalmának legváltozóbbré nemzedéke. Indulása idején még egy paraszti és falusi társadalmat látott maga körül, letűntében pedig egy új, városivá és polgárvá fejlődő világnak a képét szemlélteti. Ez volt a forduló, igazi forduló nemzedéke.

A HARMADIK NEMZEDÉK ma még az indulásnál tart, de indulásában is már az új rendnek a képét példázza. A társadalmi életnek némely frontján már jelentékeny egyéniségekkel szerepel ez a generáció, míg másokon hírmondója sincsen még.

Az első nemzedék nemességének és a második nemzedék dzsentri-jének harmadik generációbeli utóda nem sokban különbözik elődeitől. Legfőbb különbség, hogy az első nemzedékben meginduló polgáriasodás a harmadik generációban csaknem teljessé lett. Egyéb dolgokban azonban hű követője ez a nemzedék az előzőeknek. Nagyon kismérvű kiszélesedést leszámítva, a funkcióknak éppoly szűk körére korlátozódnak a törekvései, mint elődjeié. Politikai és közigazgatási vezetés és a gazdasági pályán díszesebb fajtái állanak előtérben ennek a nemzedéknek a szemléletében is. A város társadalmának gyökeres átalakulása és a parasztság és munkásság emancipálódásra irányuló törekvései iránt ez a nemzedék is éppoly érzéketlen maradt, mint előzői.

A polgárság harmadik nemzedéke szoros egységbe foglal paraszt, proletár, zsidó és dzsentri utódokat. Ez a legnagyobb tette az induló nemzedéknek: eddig ismeretlen szélességű osztályegységet teremt a régi osztályromokon. Sok meddő formalizmus (bajtársi egyesületek), sok fölösleges alkalmazkodás mellett (reformnemzedék) és sok felekezeti él ellenére van még egy értékes vonása e generációnak: kezd szabadulni előzőinek nemzeti, gazdasági és társadalmi illuzióitól. Egységes nemzedék-mozgalommá még nem nőtt a polgári fiatalság társadalmi szereplése: amit tömegesnek látszó mozgalmak mutatnak, azok legtöbbször rövidéletű pszichózisok,

az értéktermelés elkerülhetetlen kísérő jelenségei. A nemzedék java vagy magánosan, vagy kis körben dolgozva készíti elő ennek a generációnak az életművét.

Az ifjú polgári nemzedék akkor találtatik könnyűnek, ha megmérettetését abból a szempontból eszközöljük, hogy vajjon mennyire ismeri fel az alsóbb rétegek (az ő származtatóinak) törekvéseit, mennyire igyekszik azokat tudatosítani és erejét azoknak szolgálatába állítani. E mértékkel mérve könnyű, nagyon könnyű tömegében ez a fiatalság.

A proletár ifjúság az osztályöntudatban második, de a proletárságban már harmadik generáció. Ennek a nemzedéknek legjava osztályharcos küzdelemben igyekszik szerepét jól betölteni és a küzdelem művelt és harcos egyéniségeket nevel soraikból. Egyet azonban még kilátásba sem tud helyezni ez a proletár nemzedék, azt nevezetesen, hogy osztálytörekvéseiben felismerje a konkrét makói viszonyokat és ehhez mérje a küzdelem célkitűzéseit és céljait. Néhány egyént tud csak fölmutatni ez a nemzedék — elsősorban hagymakertészeket — akik minden dogmák mögött felismerik a társadalom konkrét eleven makói tényeit és törekvéseikben ezekhez igazodnak.

A parasztság harmadik nemzedéke sok paraszt jellemvonást teljesen eltörölt és sokat átalakított. Akik elhagyták a paraszt kereteket, azok minden közösséget megtagadnak a parasztsággal, de azok is, akik részben vagy egészben a paraszthagyományok kötöttségében élnek, nem tudják többé parasztnak magukat. A gazdák fiataljai az ifjú gazdák egyesületébe tömörülnek és csakis kigazda, vagy gazdaifjak néven neveztetnek. A hagymás kisbirtokosok és zsellérek fiataljait is kertészifjaknak, vagy ifjú hagymásoknak nevezik. A proletáröntudatú ifjú zsellér pedig munkásnak, proletárnak érzi magát és nem parasztnak többé. Ez a nemzedék valóban kilátásba helyezi a paraszt társadalmi tartomány teljes likvidálását. Ilyen likvidálás pedig nem jelentene mást, mint a tényleges paraszt erőknél a felszabadulását és a parasztság ma jórészen meddő tömegeinek értéktermelő munkálkodását.

Erdei Ferenc